

Н.А. Радзіваноўская

Маўленне – арганізаваны па законах мовы працэс выкарыстання моўных адзінак з мэтай выражэння пэўнага зместу; адзін з галоўных відаў камунікатыўнай дзейнасці чалавека; мова ў дзеянні. Маўленне звычайна характарызуецца праз яго супастаўленне з мовай як сістэмай аб'ектыўна існуючых, сацыяльна замацаваных знакаў, што суадносяць паняццёвы змест і тыпавое гучанне, а таксама як сістэма правіл іх ужывання. Маўленне і мова ўтвараюць адзінае цэлае. Маўленне ёсць увасабленне, рэалізацыя мовы, якая праяўляе сябе ў маўленні і толькі праз яго выконвае сваю камунікатыўную функцыю. Маўленне канкрэтна і непаўторна ў супрацьлегласць абстрактнасці і ўзнаўляльнасці мовы; яно актуальнае, мова ж патэнцыяльная; маўленне субстанцыяльнае, а мова фармальнае; маўленне актыўнае і дынамічнае, сістэма мовы ў значнай ступені пасіўная і статычная; маўленне характарызуецца лінейнасцю, мова ж мае ўзроўневую арганізацыю; маўленне суб'ектыўнае, з'яўляецца вынікам творчай дзейнасці індывіда, мова – здабытак грамадства, яна аб'ектыўная ў адносінах да гаворачага; маўленне адвольнае, мова імператыўная; маўленне адлюстроўвае вопыт індывіда, мова фіксуе вопыт грамадства, карціну света пэўнага народа.

Працэс маўлення характарызуецца пэўным тэмпам, працягласцю, тэмбравымі асаблівасцямі, ступенню гучнасці, артыкуляцыйнай выразнасцю і г.д. Маўленне можа быць ахарактарызавана праз указанне на псіхалагічны стан гаворачага, яго камунікатыўную задачу, адносіны да суб'екта, па прыкметах сваёй фармальнай і сэнсавай структуры, шчырасць.

Маўленне выкарыстоўваецца ў розных сацыяльных сферах і выконвае розныя функцыі – камунікатыўную, кагнітыўную, валюнтатыўную і г.д.

У тэорыі мовазнаўства адрозненне паняццяў 'мова' і 'маўленне' пачынаецца з прац Б.Гумбольта. Гэтыя паняцці былі канкрэтызаваны ў працах Х. Штайнталя, Х.Г. Габеленца, А.А. Патабні, І.А. Бадуэна дэ Куртэнэ і найбольш поўна акрэслены, дыферэнцыраваны ў даследаваннях Ф. дэ Сасюра і Л.У. Шчэрбы, прысвечаных тэорыі маўленчай дзейнасці. Ф. дэ Сасюр лічыў мову і маўленне двума бакамі больш агульнай катэгорыі – маўленчай дзейнасці. Маўленчая дзейнасць, паводле Ф. дэ Сасюра, аб'ядноўвае мову і маўленне, якія адрозніваюцца тым, што мова – з'ява сацыяльная, а маўленне – з'ява індывідуальная, рэальная, дыяхранічная, асістэмная. Мова неабходна, каб маўленне было зразумелым і тым самым было эфектыўным; маўленне ў сваю чаргу неабходна для таго склалася мова; гістарычна факт маўлення заўсёды папярэднічае мове. Мова служыць сацыяльным і псіхічным бокам маўленчай дзейнасці, а маўленне – яе індывідуальны і псіхафічны бок.

Па-іншаму падыходзіў да тлумачэння структуры і састаўных частак маўленчай дзейнасці Л.У. Шчэрба. Апошнюю даследчык тлумачыў як "акты гаварэння і разумення", якія служаць зыходнымі фактамі нашага вопыту. З гэтых актаў выводзіцца, з аднаго боку, моўны матэрыял, або тэксты, і сукупнасць усяго, пра што гавораць і што разумеюць людзі, з другога – моўныя сістэмы, ці самі мовы, якія складаюцца з граматыкі і слоўніка.

Іншымі словамі, Л.У. Шчэрба вылучаў тры аспекты мовы: маўленчую дзейнасць (працэсы гаварэння і разумення маўлення), якая спараджаецца псіхафізіялагічнымі механізмамі індывіда; моўную сістэму (слоўнік і граматыка мовы); моўны матэрыял, г.зн. сукупнасць усіх тэкстаў. У адрозненне ад Ф. дэ Сасюра Л.У. Шчэрба лічыў моўную сістэму абстрактнай сутнасцю.

Вядомы мовазнавец А.І. Смірніцкі пры аналізе структуры мовы не выкарыстоўваў паняцце ‘маўленчая дзейнасць’, але ён больш шырока і змястоўна разглядаў паняцце ‘маўленне’. Даследчык вылучаў тры формы маўлення: вуснае маўленне, якое мае знешні гукавы бок; пісьмовы тэкст, які мае знешні графічны бок; мысленная маўленне, якое не мае знешняга боку. Вусная і пісьмовая формы існавання маўлення складаюць яго аб’ектыўны бок і адносяцца да знешняга маўлення, а мысленнае маўленне існуе толькі ў суб’ектыўнай форме і ўяўляе сабой унутранае маўленне.

А.Я. Супрун разумее пад мовай пэўнае ўстройства, якое спараджае моўны прадукт. Працэс спараджэння называецца маўленнем, а прадукт спараджэння – тэкстам, які мае вусную і пісьмовую формы.

У ходзе развіцця ідэй мовы і маўлення ў кожным з гэтых суадносных паняццяў былі вылучаны статычны і дынамічны аспекты. Дынамічны бок маўлення адпавядае рэчаіснасці з усімі яе характарыстыкамі (фізічнымі, псіхічнымі і сацыяльнымі); статычны бок маўлення адпавядае вылучанаму з маўленчай дзейнасці і зафіксаванаму тым ці іншым спосабам тэксту. Лінгвістыка маўлення распадаецца на два ўзаемадапаўняльныя накірункі: тэорыю маўленчай дзейнасці і маўленчых актаў, якая аналізуе дынаміку маўлення, і лінгвістыку тэкста, што накіравана на статычны аспект маўлення. Тэорыя тэкста цесна звязаная з літаратуразнаўствам і стылістыкай, тэорыя маўленчай дзейнасці распрацоўваецца ва ўзаемадзеянні з псіхалогіяй, псіхафізіялогіяй і сацыялогіяй. Маўлення з’яўляецца аб’ектам вывучэння не толькі лінгвістаў, але і філосафаў, сацыёлагаў, літаратуразнаўцаў, псіхолагаў, фізіёлагаў, лаганадаў, спецыялістаў па тэорыі камунікацыі і інш.

Літаратура: Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М., 1969; Плотнікаў Б.А. Агульнае мовазнаўства. Мн., 1994; Солганик Г.Я. Основы лингвистики речи. М., 2010; Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974.